

Rosana Ratkovčić
Umjetnička akademija, Osijek

5. 10. 2009.
Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Ključne riječi: srednjovjekovna umjetnost, gotika, zidno slikarstvo, Novo Mjesto, Johannes Aquila
Key Words: medieval art, Gothic, wall paintings, Novo Mjesto, Johannes Aquila

U kapeli sv. Petra u Novome Mjestu fragmenti zidnih slika sačuvani u lađi, svetištu i na zidu trijumfalnog luka pokazuju da je cjelokupna unutrašnjost kapele bila oslikana. Zidne slike u svetištu izrazito se koloristički razlikuju od onih u lađi, što je vjerojatno bio razlog da su u ranijim istraživanjima zidne slike u lađi i svetištu pripisivane različitim majstorima i datirane u različito vrijeme. Međutim, unatoč različitim kolorističkim obilježjima, na zidnim slikama u svetištu i lađi evidentan je i niz zajedničkih morfoloških i stilskih detalja, koji pokazuju da je cjelokupni ciklus prvog sloja zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novome Mjestu najvjerojatnije nastao istovremeno, djelovanjem jedne radionice. Prema sličnostima koje sačuvani fragmenti zidnih slika u Novome Mjestu pokazuju s radovima majstora Johannes Aquile i njegove radionice u Turnišću i Martjancima u Sloveniji, možemo pretpostaviti da je u Novome Mjestu radio kasniji ogranak iz šireg kruga ove radionice, potkraj 14. stoljeća.

Značajne rezultate konzervatorsko-restauratorskih istraživanja kapele sv. Petra u Novome Mjestu, njezine arhitekture i zidnog oslika, objavio je I. Srša.¹ Autor detaljno analizira zidne slike u kapeli, utvrđuje da fragmentarno sačuvani prizori na sjevernom zidu lađe predstavljaju *ciklus Ladislavove legende*, i prvi sloj oslika u lađi datira u sredinu 14. stoljeća.² Posebno je I. Srša objavio ikonografska istraživanja prizora Jeseovog stabla u podlučju trijumfalnog luka kapele.³ Taj prizor povezuje sa zidnim slikama u svetištu koje datira na kraj 15. stoljeća.⁴ U ovom članku pokušala sam pokazati kako je na zidnim slikama u svetištu i lađi evidentan niz zajedničkih morfoloških i stilskih detalja, na osnovi kojih možemo pretpostaviti da su zidne slike u lađi i svetištu kapele sv. Petra u Novome Mjestu nastale istovremeno, djelovanjem jedne radionice. Prema sličnostima koje sačuvani fragmenti zidnih slika u Novome Mjestu pokazuju s radovima majstora Johannes Aquile i njegove radionice u Turnišću i Martjancima u Sloveniji, iznosim pretpostavku da je u Novome Mjestu mogao raditi kasniji ogranak iz šireg kruga te radionice, potkraj 14. ili početkom 15. stoljeća.

Kapela sv. Petra u Novome Mjestu jednobrodna je građevina pravokutnog tlocta s nižim i užim pravokutnim svetištem, odijeljenim od lađe šiljatim trijumfalnim lukom na kratkim masivnim polustupovima. Nad svetištem je križno-rebrasti svod, a nad lađom je ravan strop. Uza zapadni

Prilozi istraživanju zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu

zid je na dva stupa podignuto pjevalište. Nad zapadnim pročeljem je zvonik. Južno bočno pročelje raščlanjeno je sa četiri uska, izduljena romanička prozora, od kojih su tri jednake veličine, a manji je prozor uza zapadno pročelje. Romanički prozori nalaze se i na istočnom i južnom zidu svetišta.

Kapela se prvi put spominje kao župna crkva 1409. godine.⁵ Navodi se i u popisu župa 1501. g., dok u popisu župa iz 1334. g. nije spomenuta,⁶ tako da možemo pretpostaviti da je župnom crkvom postala u periodu između 1334. i 1409. godine. U kanonskim vizitacijama prvi se put spominje 1704. godine, a tada je bila filijalna kapela župne crkve u Svetom Ivanu Zelini.⁷

Prema stilskim obilježjima arhitekture, romaničkom prozoru u svetištu i romaničkom stupu koji nosi trijumfalni luk, L. Dobronić smatra da bi gradnju crkve trebalo datirati prije 13. stoljeća.⁸ J. Stošić datira nastanak crkve u kasno 13. stoljeće, te smatra da je ona izvorno bila dvorska, zbog postojanja zapadne emfore s koje je velikaš pratio službu božju.⁹ Prema prostornoj koncepciji i načinu oblikovanja prozora i pročelja, I. Srša smatra da kapelu sv. Petra treba odrediti kao kasnoromaničku prije nego kao ranogotičku građevinu, unatoč provedbi tehničkih rješenja novijeg stila.¹⁰ Gradnju kapele datirao je u drugu polovinu 13. stoljeća, u vrijeme nakon tatarskih pustošenja kada je nastupio jači prodor gotike u kontinentalnoj Hrvatskoj.¹¹

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, sjeverni zid lađe, Ladislavova legenda, kraj 14. stoljeća / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, northern wall of the nave, Legend of St. Ladislav

V. P. Goss smatra da fini reljefi kapitelnih zona u svetištu kapele pripadaju »panonskom« stilu ranog 13. stoljeća.¹² V. P. Goss i N. Šepić se kapelom sv. Petra u Novome Mjestu bave i u istraživanju crkava s kvadratičnim svetištem u srednjovjekovnoj Slavoniji, smatrajući da se njeni uzori mogu pratiti u predromaničkoj arhitekturi u drvu, kao i u trajnijim materijalima, te ističu kako se kapela sv. Petra u Novome Mjestu sa značajnom dozom sigurnosti može datirati u rano 13. stoljeće.¹³

U kapeli sv. Petra u Novome Mjestu oslikano je svetište, sjeverni i južni zid lađe i zid trijumfalnog luka koji gleda prema lađi. Zidne slike u lađi dosta su fragmentarno sačuvane, ali postojanje fragmenata na svim zidovima pokazuje da je lađa u cijelosti bila oslikana. Tragovi zidnih slika nisu pronađeni samo na zapadnom zidu lađe, a taj zid vjerojatno nije ni bio oslikan jer se tu nalazila empora.¹⁴ Na sjevernom zidu lađe i na sjevernoj strani trijumfalnog luka, prvi sloj zidnih slika djelomično prekrivaju fragmenti kasnijeg oslika, koji se može datirati na kraj 15. ili početak 16. stoljeća.¹⁵ V. Tartaglia-Kelemen pisala je 1960. godine da su u lađi u vrijeme njezina posljednjeg bojenja, po pričanju zvonara, zapažene »slike svetaca«.¹⁶

Na zidu trijumfalnog luka, s južne strane, zidne slike podijeljene su u tri pojasa. U donjem pojasu je *Krunidba Bogorodice*, u sljedećem pojasu je prizor *Bogorodice zaštitnice*, a u gornjem pojasu tragovi su neke figurativne scene

koja se zbog oštećenosti ne može raspoznati. Možda bi se na osnovi fragmenata donjeg dijela haljine nekog lika, s naborima, moglo pretpostaviti da je tu bila prikazana *Bogorodica Navještenja*, prema uobičajenom smještaju prizora *Navještenja* na zidu trijumfalnog luka. Na suprotnoj strani trijumfalnog luka, gdje bi se trebao nalaziti arkandeo Gabriel, nisu sačuvani nikakvi ostaci oslika koji bi potvrdili ovu pretpostavku.

Na prizoru *Krunidbe Bogorodice* najbolje je sačuvan gornji dio prizora. Krist je s lijeve strane, u poluprofilu okrenut prema Bogorodici, lijevom rukom drži krunu na njezinoj glavi, a desnu je podigao u gesti blagoslova. Odjeven je u crvenu haljinu, a oko rukava je obrub ukrašen sitnim bijelim zrnatim uzorkom. Bogorodica je s desne strane, blago pognute glave i ruku prekrštenih na prsima u gesti prihvatanja. Odjevena je u haljinu preko koje je prebačen plašt koji se rastvara na prsima. Haljina ima široki izrez oko vrata koji otkriva ramena. Bogorodičina glava nije prekrivena plaštem, kosa se spušta ispod krune i pada na njezina obnažena ramena. Haljina i plašt slikani su blijedom ružičastom bojom, malo tamnijom od boje inkarnata. Fizionomije likova izvedene su linearno, uz blago sjenčanje forme. Na licima se osobito ističu jake obrve iznad očiju bademastog oblika prema trećentističkim uzorima, a vrh nosa je istaknut svjetlijom linijom. U širokom izrezu haljine oko Bogorodičina vrata i ukrasu rukava Kristove haljine prepoznaju

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, južni zid trijumfalnog luka, *Krunidba Bogorodice*, kraj 14. stoljeća / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, southern wall of the triumphal arch, *Coronation of the Virgin Mary*, end of the 14th ct.

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, podlučje trijumfalnog luka, *Jesovo stablo*, kraj 14. stoljeća / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, around triumphal arch, *The Tree of Jesse*, end of the 14th century

se pomodni detalji suvremene odjeće. U liku Bogorodice s obnaženim ramenima po kojima pada njezina duga kosa možemo prepoznati lik dame suvremenih dvorova, kojoj je posvećena trubadurska poezija. Ikonografska tema *Krunidbe Bogorodice*, kao i stilski i morfološki detalji kompozicije, pripadaju talijanskim trećentističkim uzorima.

U pojasu iznad *Krunidbe Bogorodice* nalazi se prizor *Bogorodice zaštitnice*. Bogorodica je slikana u izrazito statičnom, frontalnom, hijeratičkom položaju. Raširenim rukama pridržava plašt pod kojim se skupila grupa vjernika. U vrhu prizora sa svake strane jedan anđeo pridržava krunu na njezinoj glavi. Bogorodica je odjevena u ružičastu haljinu i crveni plašt koji prekriva glavu, pada na ramena, rastvara se na prsima i širi prema rukama kojima ga pridržava. Njezina uska haljina prati liniju tijela, sužava se u struku i ističe oblinu bokova.

Na južnom zidu lađe, uza zid trijumfalnog luka, fragmentarno su sačuvana dva prizora koji pripadaju istom sloju kao i oslik na južnoj strani trijumfalnog luka. Na prizoru u gornjem pojasu sačuvan je fragment haljine nekog lika. Haljina je blijede boje, a oker tonovima slikani su paralelni nabori koji se blago savijaju na tlu. Prema uobičajenom ikonografskom rasporedu prizora *Kristološkog ciklusa*, ciklus Kristove mladosti na južnom zidu započinje prizorom *Susreta Marije i Elizabete*, pa bi sačuvani fragment mogao pripadati haljini jednog od ženskih likova sudionica u ovom prizoru. U ciklusu Kristove mladosti prizor *Susreta Marije i Elizabete* slijedi nakon prizora *Navještenja*, koji se vjerojatno nalazio na zidu trijumfalnog luka.

Na fragmentu u donjem pojasu vidi se dio tijela muškog lika. Slikan je u sjedećem položaju, u poluprofilu okrenut na desnu stranu. Odjeven je u ružičastu haljinu sa crvenim obrubom oko vrata i plašt blijede boje na kojem je šablonom slikan crveni dekorativni uzorak. Glava je slabo sačuvana, vide se samo fragmenti brade i brkova i kratka pomodna frizura. Kako se na sjevernom zidu u ikonografskoj topografiji crkve obično određenom za ciklus *Kristove muke* nalazi velika kompozicija *Ladislavove legende*, možemo pretpostaviti da su prizori iz ciklusa *Kristove muke* bili prebačeni na južni zid, ispod prizora iz ciklusa *Kristove mladosti*. U tom slučaju ovaj fragment je možda pripadao nekom od prizora iz ciklusa *Kristove muke*, gdje bi lik u sjedećem položaju mogao predstavljati Pilata u prizoru *Krista pred Pilatom*.

U donjem pojasu na južnom zidu lađe sačuvan je fragment prizora na kojem se raspoznaje neki pravokutni volumen unutar kojeg se nalaze mali nagi ljudski likovi, što vjerojatno predstavlja sarkofag iz kojeg izlaze mrtve duše na prikazu *Posljednjeg suda*. U srednjovjekovnoj ikonografiji prizor *Posljednjeg suda* smješta se na zapadni zid, a nije uobičajen na južnom zidu lađe. J. Stošić pretpostavlja da je prizor *Posljednjeg suda* slikan na južnom zidu jer zbog em-pore nije mogao biti smješten na zapadnom zidu crkve.¹⁷

Prizori na sjevernoj strani trijumfalnog luka slabije se vide jer su dijelom prekriveni novijim slojem zidnih slika. Vjerojatno su također bili podijeljeni u tri pojasa. Gornji pojas u kojem se možda nalazio lik arkanđela Gabrijela iz prizora *Navještenja* nije sačuvan. U srednjem pojasu je

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, istočni zid svetišta, apostoli i sv. Stjepan, kraj 14. stoljeća / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, eastern wall of the sanctuary, Apostles and St. Stephen, end of the 14th ct.

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, svod svetišta, anđeli, kraj 14. stoljeća / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, vault of the sanctuary, Angels, end of the 14th

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, južni zid svetišta, sv. Bartolomej i sv. Jakov stariji, kraj 14. stoljeća / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, southern wall of the sanctuary, St. Bartholomew and St. Jacob the Older, end of the 14th

okrunjeni muški svetački lik pod arkadom trolisnog luka. U donjem pojasu se ispod novijeg sloja zidnih slika djelomično vidi neki muški lik koji kleči i drži lanac u ruci. Nejasan je ikonografski sadržaj ovog prizora. Ako pretpostavimo da prizor *Krunidbe Bogorodice* na južnoj strani trijumfalnog luka ima simboličko značenje *Raja*, prikaz lika s lancem na sjevernoj strani mogao bi pripadati prizoru *Pakla*. Prizori *Raja* i *Pakla*, kao i prizor *Posljednjeg suda* uobičajno su slikani na zapadnom zidu lađe, pa bi razlog za premještanje prizora *Raja* i *Pakla* na zid trijumfalnog luka također moglo biti postojanje empole na zapadnom zidu. Prizor *Krunidbe Bogorodice* u simboličkom značenju *Raja*, uz prizor *Pakla* na suprotnoj strani, nalazimo na zapadnom zidu crkve sv. Barnabe u Vižinadi u Istri.¹⁸

Na sjevernom zidu lađe fragmentarno je sačuvan ciklus *Ladislavove legende*. U gornjem pojasu u obliku friza slikana je kompozicija s prikazom bitke. Na sačuvanim fragmentima vide se konjska tijela, a u dnu prizora vide se odsječene, okrvavljene ljudske glave. U donjem pojasu djelomično je sačuvana kompozicija koja je obuhvaćala cijelu širinu sjevernog zida, od pjevališta do trijumfalnog luka. Na sačuvanim fragmentima vide se tijela konja u trku. Na jednom konju sjedi ženski lik, okrenut unatrag, rukama

pridržiava luk koji napinje jahač iza nje, a lik jahača gotovo je potpuno uništen. Djevojka, odjevena u bijelu haljinu, sjedi na konju na ženski način, s obje noge na istoj strani. Na bližoj površini pozadine ističu se tijela velikih konja u punom trku. Na konjskim tijelima slikan je točkasti uzorak koji dočarava šarenu dlaku ove pasmine. Rep konja na kojem jaše djevojka spleten je u pletenicu, a na konju koji ga slijedi vidi se crvena orma. U dnu prizora crvenom bojom slikane su vlasi trave, koje predstavljaju tlo na inače svijetloj jednoličnoj pozadini. S desne strane nalazi se još jedan manji fragment ovog prizora, na kojem se vide dijelovi konjskih leđa. Ti konji su bijele boje, a na jednom se vidi i detalj crvene orme. Pored konja je detalj haljine muškog lika. Haljina je crvene boje, oko bokova opasana ukrašenim pomodnim pojasom na kojem visi mač od kojeg se vidi samo drška s kuglom u vrhu.

Ciklusi *Ladislavove legende* rasprostranjeni su na srednjovjekovnom ugarskom kulturnom prostoru, gdje ih nalazimo u mjestima Bijacovce (Slovačka, oko 1400), Rimavská Baňa (Slovačka, druga polovina 14. stoljeća), Kraskovo (Slovačka, treća četvrtina 14. stoljeća), Liptovski Ondrej (Slovačka, kraj 14. stoljeća), Veľká Lomnica (Slovačka, početak 14. stoljeća), Necpaly (Slovačka, početak 15. stoljeća), Švábovce (Slovačka, kraj 14. stoljeća), Szalonna (Mađarska, 1426.), Tereske (Mađarska, oko 1300.), Dărjiu (Rumunjska, 1419.), Mugeni (Rumunjska, oko 1300.), Remetea (Rumunjska, sredina 14. stoljeća) i dr.¹⁹ Na području Hrvatske, prikaz ciklusa *Ladislavove legende* možemo pretpostaviti i na fragmentarno sačuvanim zidnim slikama na pročelju crkve sv. Augustina u Velikoj.²⁰

Kult kralja Ladislava bio je osobito značajan u vrijeme dinastije Anžuvina, koji su njegovim širenjem željeli istaknuti svoju legitimnost kao nasljednici Arpadovića po ženskoj liniji.²¹ Stvoren je iznimno snažan ideal koji je bio važan u dvorskoj kulturi mađarskih Anžuvina kao jedno od najznačajnijih propagandnih sredstava za legitimnost dinastije.²² Zbog toga su ciklusi *Ladislavove legende* česti u mađarskom srednjovjekovnom kulturnom prostoru, a kao utemeljitelj Zagrebačke biskupije kralj Ladislav uživao je posebno štovanje u sjevernoj Hrvatskoj.²³

Prema prikazu *Ladislavove legende* na sjevernom zidu kapele sv. Petra u Novome Mjestu, možemo pretpostaviti da bi okrunjeni svetački lik na zidu trijumfalnog luka mogao predstavljati kralja Ladislava. Sačuvana je samo glava ovog lika s kratkom pomodnom frizuricom i velikom kraljevskom krunom. Pažljivo je slikana arhitektura koja ga okružuje, u različitim nijansama ružičaste boje. Kralj je smješten pod arkadom trolisnog luka, s tankim stupovima i eliptičnim kapitelom.

U podlučju trijumfalnog luka nalazi se prikaz *Jesovog stabla*, ikonografski motiv koji predstavlja Kristovo rodoslovlje.²⁴ U dnu prizora na sjevernoj strani smješten je Jese

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, južni zid trijumfalnog luka, *Krunidba Bogorodice* (detalj), kraj 14. st. / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, southern wall of the triumphal arch, *Coronation of the Virgin Mary*, detail, end of the 14th ct.

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, podlučje trijumfalnog luka, *Jeseovo stablo* (detalj), kraj 14. st. / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, around triumphal arch, *The Tree of Jesse*, detail, end of the 14th ct.

Novo Mjesto, kapela sv. Petra, južni zid svetišta, *sv. Bartolomej* (detalj), kraj 14. st. / Novo Mjesto, chapel of St. Peter, southern wall of the sanctuary, *St. Bartholomew*, detail, end of the 14th c.t.

(Jišaj) koji spava u poluležećem položaju, oslonjen na desnu ruku. Tamnijim crvenim linijama slikani su anatomski detalji rebara na golom poprsju i bore na čelu. Po sredini njegova tijela je veliko oštećenje pa se ne može vidjeti iz kojeg se dijela tijela, srca, utrobe ili boka, izvija stablo. Genealoško stablo prikazano je u obliku vitice čije stabljike završavaju cvjetnim pupoljcima u kojima se nalaze Kristovi preci i starozavjetni proroci.²⁵ Uz oba ruba prizora nalazi se bordura sa stiliziranim motivom ljiljana, slikanim šablonom, crvenom bojom na blijedoj podlozi.

Zidne slike sačuvane su na svim zidovima kvadratičnog svetišta, a fragmenti se nalaze i u poljima križno-rebrastog svoda. Na zidovima svetišta zidne slike su podijeljene u tri pojasa. U donjem pojasu naslikana je zavjesa, u srednjem pojasu su likovi apostola, a u gornjem pojasu, u poljima u podlučju svoda, slikane su figurativne kompozicije, koje je zbog oštećenosti teško razabrati. Fragmenti na svodu pokazuju da su tu na tamnomodroj pozadini bili slikani likovi anđela, po dva u svakom polju križno-rebrastog svoda nad kvadratičnim svetištem.

Na sjevernom zidu svetišta sačuvana su dva apostola – jedan uz lijevi, drugi uz desni rub – a u središtu ovog pojasa, na mjestu gdje su vjerojatno bila još dva apostolska lika, nalazi se veliko oštećenje. U dnu prizora je bordura s motivom stiliziranih ljiljana, slikanih šablonom, crvenom bojom na blijedoj pozadini, jednaka borduri uz rub prizora s *Jeseovim stablom* u podlučju trijumfalnog luka.

Prvi apostol s lijeve strane u poluprofilu je okrenut nadesno. Odjeven je u bijelu haljinu preko koje je prebačen plašt oker boje, a na plaštu je šablonom, crvenom bojom, slikan sitni uzorak četverolista. Rubni dijelovi plašta padaju u valovitim linijama, a nabori na plaštu slikani su različitim nijansama crvene boje. Na apostolovoj dugoj bradi tamnijim nijansama smeđe boje oblikovani su uvojci. U fizionomiji apostola ističu se tamnim potezima slikani nos i obrve, a bore na čelu slikane su tamnijim tonom osnovne boje inkarnata. Likovi apostola slikani su pod arkadama trolisnih lukova, a pozadina apostola unutar arkade podijeljena je na dva pojasa – gornji je slikan modrom, a donji oker bojom.

Drugi sačuvani lik apostola na sjevernom zidu svetišta nalazi se uz rub zida s desne strane. Njegovo tijelo slikano je u profilu, okrenuto na lijevu stranu, a glava mu je slikana u poluprofilu. Obje ruke podignute su ispred tijela, a u rukama drži knjigu, koju pruža ispred sebe, vjerojatno prema liku apostola s lijeve strane koji nije sačuvan. Odjeven je u haljinu bijele boje koja prekriva cijelo tijelo kao zatvoreni volumen koji se širi prema tlu. Nisu se sačuvali gornji premazi boje, pa ne vidimo na koji način su slikani nabori. Mladoliko, bezbrado lice i plava kosa ovog apostola upućuje da je vjerojatno riječ o sv. Ivanu, iako nema svojeg uobičajenog atributa, kaleža sa zmijom. Kratka plava kosa slikana je kao zatvoreni volumen unutar kojeg su tamnijim tonom oker boje oblikovani uvojci.

Turnišče, stara župna crkva Marijina Uznesenja, svetište, likovi apostola, Johannes Aquila, 1383. g. (fotografija iz: J. Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana, 2004, str. 233) / Turnišče, old parish church of the Assumption of the Virgin, vault of the sanctuary, Evangelists, Johannes Aquila, 1383 (photo taken from J. Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana 2004, page 233)

U središtu istočnog zida nalazi se izvorni romanički prozor, a apostoli su slikani s lijeve i desne strane. Lijevo od prozora nalaze se sv. Petar i sv. Pavao. S desne strane prozora izdvojeno je jedno polje u kojem je prikazan svetački lik, a pored toga polja nalaze se još dva apostola. Za razliku od apostola koji su slikani pod arkadama, polje sa svetačkim likom uokvireno je bordurom s motivom crvenog i bijelog streličastog uzorka, čime se jasno izdvaja u nizu apostolskih likova na zidovima svetišta. Svetac je u poluprofilu okrenut prema dvojici apostola na desnoj strani. Odjeven je u crvenu dalmatiku preko koje po sredini pada široka štola oker boje, a preko ramena ima prebačen svijetlo modri ogrtač. Noge su mu u raskoraku, a u dnu dalmatike proviruju njegove tamnomodre cipele. Desna ruka podignuta je na prsima, s pruženim kažiprstom i srednjakom u gesti blagoslova, a u ruci nosi žezlo. Na glavi ima tonzuru, što ga s dalmatikom i štolom određuje kao đakona. Međutim, nema drugih atributa koji bi ga odredili kao jednog od svetih đakona, sv. Stjepana ili sv. Lovru. Žezlo i plašt prebačen preko ramena znakovi su kraljevskog dostojanstva, pa možemo pretpostaviti da je tu riječ o hibridnoj ikonografiji koja sv. Stjepana kralja prikazuje kao đakona, kako se prikazuje sv. Stjepan prvomučenik,²⁶ ali mu dodaje oznake kraljevskog dostojanstva, žezlo i plašt. Na ovaj način možda se željelo povezati ugarskog kralja i sveca po kojem je dobio ime nakon pokrštenja.²⁷ Preko Ugarske kult sv. Stjepana kralja prodro je u Hrvatsku i bio raširen od srednjeg

vijeka u sjevernoj Hrvatskoj.²⁸ Slikanje sv. Stjepana kralja na istaknutom položaju na istočnom zidu svetišta vjerojatno je u vezi s prikazom Ladislavove legende na sjevernom zidu lađe, kao isticanje značaja ugarske vladarske kuće u sjevernoj Hrvatskoj.

Apostolski niz nastavlja se na južnom zidu svetišta, lijevo od prozora, s likovima sv. Bartolomeja i sv. Jakova starijeg. Apostoli su u poluprofilu okrenuti jedan prema drugom. Sv. Bartolomej ima obje ruke podignute na prsima, u lijevoj drži nož, a u desnoj knjigu. Sv. Jakov Stariji ima hodočasnički šešir s velikom školjkom, a u desnoj ruci nosi hodočasnički štap. Sv. Bartolomej odjeven je u haljinu oker boje preko koje je prebačen bijeli plašt. Nabori na plaštu uvijaju se u padu od podignutih ruku apostola, a slikani su tankim crvenim linijama i sjenčani različitim nijansama smeđe boje. Sv. Jakov stariji omotan je u plašt oker boje ispod kojeg proviruje smeđa haljina. Nabori na plaštu padaju u spiralnoj liniji koja otkriva bijelo naličje plašta. Sv. Bartolomej ima kratku kovrčavu kosu i bradu s uvojcima slikanim kao niz sitnih kružnih oblika. Ravna, kratka brada sv. Jakova starijeg slikana je tankim potezima kistom. Bose noge apostola, slikane u raskoraku, proviruju ispod plašta u dnu prizora.

Između pojasa s likovima apostola i pojasa sa slikanom zavjesom nalazi se bordura s motivom slikanih konzola. Jednostavne konzole prikazane su kao dva pod kutom spojena pravokutna oblika. Njihove stranice slikane su različiti-

Turnišče, stara župna crkva Marijina Uznesenja, svod svetišta, likovi evanđelista, Johannes Aquila i radionica, 1383. g. (fotografija iz: J. Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana, 2004, 231) / Turnišče, old parish church of the Assumption of the Virgin, vault of the sanctuary, Evangelists, Johannes Aquila and his workshop, 1383 (photo taken from J. Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana, 2004, 231)

tim nijansama oker boje da bi se ostvario prostorni utisak.

U slikanju apostola u svetištu kapele sv. Petra u Novome Mjestu mogu se pronaći dodirne točke s djelima Johanneasa Aquile iz Radgone, jedne od središnjih figura štajerske srednjovjekovne umjetnosti, koji je izveo značajne cikluse zidnih slika u Turnišču i Martjancima na slovenskom teritoriju.²⁹ Apostoli koje je Johannes Aquila slikao u svetištu stare župne crkve Majke božje u Turnišču smatraju se jednim od vrhunaca njegova slikarstva.³⁰ U licima apostola u Novome Mjestu primjećuje se sličnost u slikanju fizionomija s izražajnim očima ispod tamnih obrva, kao i u sklonosti individualizaciji svakog apostolskog lika, u različitim fizionomijama i izrazima lica, te u prikazivanju različitih frizura i oblika brade, s linearno precizno slikanim uvojcima. U spiralnom padu nabora na plaštevima apostola u Novome Mjestu prepoznaju se morfološki detalji nabora na haljinama apostola u Turnišču, ali je spiralno uvijanje nabora u Novom Mjestu još jače naglašeno i pretvorilo se u jedno od izrazitih obilježja u oblikovanju haljina. Također, na sličan način slikana su i krupna stopala apostola koja u dnu proviruju ispod haljina. Apostoli u svetištu župne crkve sv. Martina u Martjancima razlikuju se u stilu od apostola u Turnišču i pripisuju se drugom majstoru iz radionice Johanneasa Aquile, kojeg J. Balažić naziva »Majstor martjanskih apostola«.³¹ U dnu pojasa s likovima apostola u Martjan-

cima slikana je bordura s motivom perspektivnih konzola, kao i u dnu pojasa s likovima apostola u Novome Mjestu. Iluzionistički slikane konzole i češko slikarstvo u Srednju su Europu došli iz Italije.³² Johannes Aquila predstavnik je praškog slikarstva drugog stila kasnih pedesetih i ranih šezdesetih godina 14. stoljeća, pa se smatra da je učio u Češkoj.³³ Zidne slike u Turnišču datirane su između 1380. i 1389., a zidne slike u Martjancima datirane su 1392.³⁴ Sličnosti u prikazivanju apostola u Novome Mjestu s radovima Johanneasa Aquile i njegove radionice upućuju na djelovanje majstora formiranog u ovom slikarskom krugu. Izrazitija linearnost u slikanju fizionomija i uvojaka kose i brade, kao i manirističko naglašavanje vijugavih oblika nabora, upućuju na kasnijeg sljedbenika, pa time i na malo kasnije datiranje zidnih slika u Novome Mjestu, na kraj 14. ili početak 15. stoljeća.

Zidne slike u svetištu kapele sv. Petra u Novome Mjestu izrazito se koloristički razlikuju od onih u lađi. Dok na zidnim slikama u lađi i na trijumfalnom luku prevladavaju tonovi crvene boje, na prizorima u svetištu veća je koloristička raznolikost koja uključuje i druge boje – žutu, zelenu i plavu, kao i njihove nijanse. Monokromnom paletom u kojoj prevladavaju nijanse crvene boje slikan je i prizor Jesseovog stabla u podlučju trijumfalnog luka. Vjerojatno je ta različitost palete bila razlog da su u ranijim istraživanjima

Martjanci, župna crkva sv. Martina, svetište, likovi apostola, »Majstor martjanskih apostola«, 1392. g. (fotografija iz: J. Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana, 2004, 137) / Martijanci, parish church of St. Martin, sanctuary, The apostles, »The master of Martjanci's Apostles«, 1392 (photo taken from J. Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana 2004, 137)

ma zidne slike u lađi i svetištu pripisivane različitim majstorima i datirane u različito vrijeme.³⁵ Međutim, unatoč različitim kolorističkim obilježjima, na zidnim slikama u svetištu, lađi i podlučju trijumfalnog luka izveden je i niz zajedničkih morfoloških i stilskih detalja. Izrazita je sličnost u slikanju fizionomija likova na trijumfalnom luku i u svetištu, s bademastim očima ispod istaknutih jakih obrva, što se može uočiti usporedbom fizionomija Krista i Bogorodice u prizoru Krunidbe s fizionomijama apostola u svetištu, a na sličan način slikane su i fizionomije likova u prizoru Jeseovog stabla. Sličan je i način slikanja arhitekture arkada pod kojima stoje apostoli u svetištu i arkade pod koju je smješten kraljevski lik na trijumfalnom luku, s trolisnim lukovima nošenim vitkim stupovima i eliptičnim kapitelom. Također i jednaki uzorci šablone povezuju prizore u lađi, svetištu i podlučju trijumfalnog luka. Jednak je dekorativni uzorak na haljini desnog apostola na istočnom zidu svetišta i muškog lika u donjem pojasu na južnom zidu lađe. Jednak je i motiv šablone s uzorkom stiliziranih ljljana na borduri na sjevernom zidu svetišta i borduri koja prati prizor s *Jeseovim stablom* u području trijumfalnog luka.

Sve ove sličnosti pokazuju da je cjelokupni ciklus prvog sloja zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novome Mjestu najvjerojatnije nastao istovremeno, djelovanjem jedne radionice, koja je u vezi s majstorom Johannesom Aquilom iz Radgone. Ovaj majstor imao je veliku radionicu,³⁶ pa djelovanju različitih suradnika možemo pripisati razlike među prizorima u svetištu i lađi u Novome Mjestu. Na zidnim slikama u Martjancima također se mogu zamjetiti kolorističke razlike pojedinih prizora, kao pri usporedbi prizora *Smrti sv. Martina*, gdje prevladavaju tonovi crvene boje, i prizora s likovima apostola, slikanih bogatijom paletom.³⁷ U Turnišču je dio prizora izveden na suhu žbuku, dok su oni pripisani samom Johannesu Aquili slikani *al fresco*.³⁸ Slikanje *al secco*, zbog gubitka gornjih premaza boje, vjerojatno je razlog monokromnim obilježjima zidnih slika u lađi i na trijumfalnom luku u Novome Mjestu. Na nekim dijelovima prizora na trijumfalnom luku, kao na liku s lancem u donjem pojasu s lijeve strane, ili na draperijama u dnu *Krunidbe Bogorodice*, vide se detalji punije palete s lijepo komponiranim nijansama različitih boja. Smatra se da je oslikavanje stare župne crkve u Turnišču trajalo od 1381. do 1389. godine.³⁹ Duži vremenski period oslikavanja velikog prostora, kakva je i unutrašnjost kapele sv. Petra u Novome Mjestu, uz rad različitih majstora iz iste radionice na tako velikom poduhvatu, mogao bi objasniti upotrebu različitih tehnika slikanja, *al secco* i *al fresco*, različitih pigmenta, kao i različite žbuke za podlogu.⁴⁰

Još u neka zajednička obilježja zidnih slika u Novome Mjestu povezana s djelovanjem Johannes Aquile i njegove radionice. U Turnišču je kao i u Novome Mjestu slikan ciklus *Ladislavove legende*. Na svodu svetišta u Turnišču slikani su simbolični likovi evanđelista, a likovi anđela na svodu svetišta u Novome Mjestu komponirani su na sličan način kao likovi evanđelista u Turnišču, istaknuti na tamnomodroj pozadini u trokutnim poljima svoda okruženim bordurom.⁴¹

Ciklus Ladislavove legende u Novome Mjestu, koliko se prema sačuvanim fragmentima može vidjeti, razlikuje se od prikaza iste teme u Turnišču. Bliži je prikazu ove teme na zidnim slikama u Vel'koj Lomnici, u Slovačkoj, datiranim u zadnju polovinu 13. stoljeća.⁴² Sličnost se zapaža u slikanju krupnih likova koji se ističu na jednoličnoj pozadini, a u Turnišču su kompozicije slikane s mnoštvom likova na pozadini ispunjenoj različitim detaljima arhitekture i krajolika.⁴³ U Turnišču je ciklus Ladislavove legende pripisan samomu majstoru Johannesu Aquili, a u Novome Mjestu je vjerojatno radio jedan od suradnika njegove radionice, što dijelom može objasniti ove razlike. Međutim, datiranje ciklusa u Vel'koj Lomnici u drugu polovicu 13. st. puno je ranije u odnosu na djelovanje radionice Johannes Aquile s kojom smo povezali zidne slike u Novom Mjestu. Daljnje istraživanje ovih ciklusa vjerojatno će pružiti odgovore na te nejasnoće.

Smatra se da je slikar kojeg se naziva Majstor martjanskih apostola, s kojim smo povezali apostole u svetištu u Novome Mjestu, oko godine 1390. došao u radionicu Johanesa Aquile i preuzeo glavnu ulogu u radionici.⁴⁴ Na osnovi doirnih točaka zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novome Mjestu s djelovanjem Johanesa Aquile i njegovih nasljednika, možemo pretpostaviti da je u Novome Mjestu radio kasniji ogranak iz šireg kruga ove radionice, nakon što ju je preuzeo *Majstor martjanskih apostola*. Stara župna crkva Marijina Uznesenja u Turnišću smatra se najvećom u srednjem vijeku oslikanom unutrašnjosti neke crkve u Sloveniji.⁴⁵ Da je oslik kapele sv. Petra u Novome Mjestu u potpunosti sačuvan to bi vjerojatno bila najveća unutrašnjost neke crkve u Hrvatskoj oslikana srednjovjekovnim zidnih slikama, zbog čega također možemo pretpostaviti da su naručitelji taj zadatak povjerali radionici koja se već dokazala u izvršavanju tako velikih narudžbi.

BILJEŠKE

- 1 IVAN SRŠA, *Kapela sv. Petra u Novom Mjestu*, u: Kaj, 3–4/XXXI, 1998, 67–96. Zahvaljujem kolegi Srši što mi je dao na uvid i svoje izvještaje o konzervatorsko-restauratorskim radovima na kapeli koji su pohranjeni u arhivu HRZ-a; IVAN SRŠA, *Novo Mjesto, kapela sv. Petra*, Zagreb, 1998. i IVAN SRŠA, *Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu od 1999. do 2001.*
- 2 IVAN SRŠA (bilj. 1, 1998), 83.
- 3 IVAN SRŠA, »Jeseovo stablo« u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu, u: *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti*, Zagreb, 2003, 301.
- 4 IVAN SRŠA (bilj. 3, 2003.) 301.
- 5 LELJA DOBRONIĆ, *Po starom Moravču*, Zagreb, 1979, 59–60.
- 6 JOSIP BUTURAC, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, u: »Starine JAZU«, knjiga 59, Zagreb, 1984, 90.
- 7 Kanonske vizitacije, Protokol br. 130/I., 186.
- 8 LELJA DOBRONIĆ (bilj. 5), 59.
- 9 JOSIP STOŠIĆ, *Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o zagrebačkoj biskupiji*, u: *Sveti trag (devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094-1994)*, Zagreb, 1994, 121.
- 10 IVAN SRŠA (bilj. 1, 1998.), 77.
- 11 Isto, 77.
- 12 VLADIMIR P. GOSS, *Stotinu kamenčića izgubljenog raja*, u: *Romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave*, katalog izložbe, Zagreb, 2007, 36.
- 13 VLADIMIR P. GOSS, NINA ŠEPIĆ, *A Note on some Churches with Rectangular Sanctuary in Medieval Slavonia*, u: »Peristil«, 50, 2007, 28.
- 14 JOSIP STOŠIĆ (bilj. 9), 121.
- 15 IVAN SRŠA (bilj. 1, 1998.), 74.
- 16 VLADIMIRA TARTAGLIA-KELEMEN, *O spomenicima Prigorja*, u: »Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, 5, 1960, 152.
- 17 JOSIP STOŠIĆ (bilj. 9), 121.
- 18 IVAN MATEJČIĆ, *Freske crkve sv. Barnabe u Vižinadi*, Errata corrige, Poreč, 2002, 28.
- 19 IVAN SRŠA (bilj. 1, 1998.) 75., prema M. PROKOPP, *Italian Trecento Influence on Murals in East Central Europe Particularly Hungary*, Budapest 1983.
- 20 IVAN SRŠA, *Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu od 1999. do 2001.*, 3/1., Arhiv HRZ, 75.
- 21 B. Z. SZAKACS, *Between Chronicle and Legend: Image Cycles of St Ladislav in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts*, u: »The Medieval Chronicle«, 4, 2006, 156.
- 22 Isto, 156.
- 23 ANA DEANOVIĆ, *Srednjovjekovne zidne slikarije na području Zagreba*, u: *Iz starog i novog Zagreba*, Zagreb, 1957, 134.
- 24 *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1985, 299.
- 25 J. BALTRUŠAITIS (*Fantastični srednji vijek*, Sarajevo, 1991, 176–177) povezuje motiv Jeseovog stabla s likovima koji sjede u cvjetnim čaškama, s budističkim motivima slikanim na Dalekom Istoku od 6. stoljeća.
- 26 Leksikon... (bilj. 24), 548.
- 27 Isto, 547.
- 28 Isto, 547.
- 29 J. HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji, Vzhodna Slovenija IV*, Ljubljana, 2004, 18.
- 30 Isto, 18.
- 31 Isto, 20.
- 32 Isto, 139.
- 33 Isto, 18.
- 34 Isto, 233, 136.
- 35 I. Srša datira zidne slike u lađi u sredinu 14. stoljeća, dok zidne slike u svetištu datira na kraj 15. stoljeća, te ističe kako se razlikuje žbuka oslika u lađi i svetištu, kao osnovu za različito datiranje zidnih slika (bilj. 1, 1998, 81-84). Upotreba različite žbuke možda se može objasniti dugim periodom oslikavanja i djelovanjem različitih suradnika iste radionice. I sama sam u ranijem istraživanju (ROSANA RATKOVČIĆ, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, rukopis doktorske disertacije, Zagreb, 2009, 184) zidne slike u lađi datirala u prvu polovinu 14. stoljeća, a one u svetištu na kraj 14. stoljeća.
- 36 J. HÖFLER (bilj. 29), 18.
- 37 Isto, sl. XVI, 70.
- 38 Isto, 235.
- 39 Isto, 233.
- 40 Vidi bilj. 35.
- 41 Isto, sl. 194.
- 42 VLADIMIR P. GOSS i NINA ŠEPIĆ (bilj. 13, 37, sl. 38) datiraju *ciklus Ladislavove legende* u Vel'koj Lomnici u drugu polovinu 13. stoljeća. M. PROKOPP (bilj. 19, 157) datira ga u prvu četvrtinu 14. stoljeća. VLADIMIR P. GOSS (bilj. 12, 2007, 36) navodi kako ga upućuju mađarski kolege da je *ciklus Ladislavove legende* u Novome Mjestu možda najraniji.
- 43 J. HÖFLER (bilj. 29), sl. 198.
- 44 Isto, 20.
- 45 Isto, 233.

Summary

Rosana Ratkovčič

Contribution to the research of wall paintings in the chapel of st. Peter in Novo Mjesto

Preserved fragments of wall paintings in the nave, the sanctuary and on the wall of the triumphal arch in the chapel of St. Peter in Novo Mjesto prove that the entire interior had once been painted. Wall paintings in the sanctuary are different in color than the ones found in the nave. That is probably why previous researches attributed the wall painting in the nave and the sanctuary to different masters at different timelines. Despite different colors the paintings in sanctuary and nave have a number of style and shape details in common. Thus, it leads us to the conclusion that all wall paintings in the chapel of St. Peter in Novo Mjesto were probably made at the same time by one workshop.

Characters found on the triumphal arch and in the sanctuary share the similar features. They have almond shaped eyes and distinguished eyebrows which are very much alike to the features that characters in the scene Tree of Jesse have. Moreover, in the sanctuary, where the architecture is drawn, one can see Apostles painted under arcades similar to paintings on the triumphal arch where a figure of a King had been drawn under the arcades embellished with three-foiled arch with elegant columns and capital. The same pattern is spread throughout the scenes in the nave, sanctuary and triumphal arch. The ornament of the apostle's robe to the right on the eastern wall of the sanctuary is the same to the figure of a man in the lower row on southern wall of the nave. Patterned motif of stylized lilies on the trimming of the northern wall of sanctuary and the trimming that flows near the Tree of Jesse on a triumphal arch are identical.

Painted Apostles in the St. Peter sanctuary in Novo Mjesto have features in common with the works of Johannes Aquila from Radgona. He is the author of significant wall paintings cycles found in Turnišče and Martjanci in Slovenia. The faces of Apostles found in Novo Mjesto resemble the Aquila's faces with expressive eyes, dark eyebrows, different hairstyles and beard, along with linear and meticulously drawn locks as well as his tendency to depict each Apostle individually with different physical characteristics and face expressions. The curved fall of Apostle's robe in Novo Mjesto is similar to the folding in Apostle's robe in Turnišče but the fact is that the former became even more emphasized and became one of the key attributes in drawing robes. In relation, there are also apostle's robust feet that slightly protrude underneath their robes. Apostles in the sanctuary of the parish church of St. Martin in Martjanci are different in style from the ones in Turnišče and are attributed to another master from Johannes Aquila's workshop. J. Blažič calls him »The master of Martjanci's Apostles«. The trimming with a pattern of foreshortening consoles had been drawn in the bottom row of apostles in Martjanci as well as in the bottom row of apostles in Novo Mjesto. Wall paintings in Turnišče date back to the 1380/1389 whereas the paintings in Martjanci date from 1392. The similarities between Apostles in Novo Mjesto and Johannes Aquila and his workshop paintings refer us to a painter who belonged to this circle. All the features, hair and beard, as well

as the exaggerated folds of the drapery, tell us that we are looking for a later follower which would mean that the wall paintings in Novo Mjesto date at the end of the 14th or the beginning of the 15th century.

Since Johannes Aquilla had a large workshop we can see that there are some discrepancies between the drawings in the sanctuary and in the nave, probably due to the fact that the work was done by different masters. Wall paintings in Marjanci also show the difference in color. One can see it in the example of Death of St. Martin where shades of red are dominant and the scene with Apostles applies richer palette. In Turnišče, part of the scenes had been drawn in the secco-technique, whereas the ones attributed to Johannes Aquilla had been drawn in fresco technique. The reason why the nave and the triumphal arch wall paintings in Novo Mjesto seem to be monochrome probably lays in the fact that the final layer of color had been lost and that secco-technique had been used. The walls of the parish church in Turnišče were painted from 1381 till 1389.

The fact that the chapel of St. Peter in Novo Mjesto is relatively large probably resulted in commissioning several masters belonging to the same workshop which is why today one can see different techniques (al secco and al fresco), different colors and different plasters.

The wall paintings in Novo Mjesto and Johann Aquila and his workshop have more things in common. Both Turnišče and Novo Mjesto have the cycle of St. Ladislav. The symbols of the Evangelists found on the ceiling in Turnišče are similar to angels on the ceiling of the sanctuary in Novo Mjesto; both have been drawn on a dark blue background in a triangle plains decorated with a trimming.

It is considered that »The master of Martjanci's Apostles«, whom we associate with the apostles from the sanctuary in Novo Mjesto, came and took over Johann Aquila's workshop around 1390. Based on the similarities of wall paintings in St. Peter church in Novo Mjesto with the work of Johannes Aquilla and his successors we can assume that the workshop's wider range branch operated in Novo Mjesto after »The master of Martjanci's Apostles« took it over. Old parish church of the Assumption of the Virgin in Turnišče is considered to be the largest medieval painted church interior in Slovenia. If the wall paintings from the chapel of St. Peter in Novo Mjesto had been completely intact it could have been the largest wall paintings interior in northern Croatia, which leads us to the conclusion that the commissioners entrusted the workshop that had already proven itself on large commissions with such an assignment.